

УДК 323.281.321.74 [с. Дермань] (477.81) “19”

**ТЕХНОЛОГІЯ І НАСЛІДКИ ІДЕОЛОГІЧНИХ КАМПАНІЙ
НОМЕНКЛАТУРИ КПУ І КДБ
ПРОТИ “УКРАЇНСЬКОГО БУРЖУАЗНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ”
(НА ПРИКЛАДІ СЕЛА ДЕРМАНЬ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

Андрій ЖИВ’ЮК

Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. Степана Дем’янчука,
кафедра історії України
вул. акад. С. Дем’янчука 4, Рівне 33027, Україна

На прикладі села Дермань у статті аналізуються ідеологічні кампанії, які проводила номенклатура КПУ і КДБ проти т.зв. “українського буржуазного націоналізму” (“УБН”), через розкриття їх технологій й наслідків. Зроблено висновок, що боротьба з “УБН” була життєво необхідною, іманентною складовою комуністичного режиму, а її концепти продовжують слугувати інструментом для конструювання історичної пам’яті в українському суспільстві.

Ключові слова: компартійна номенклатура, ідеологічні кампанії, український буржуазний націоналізм, Дермань, Рівненська область.

Ідеологічні кампанії, які здійснювалися компартійною номенклатурою УРСР з метою викриття злочинів “українських буржуазних націоналістів” у 1940–1980-х рр., стали іманентною складовою тодішнього правлячого режиму. Дефініція “український буржуазний націоналізм” (УБН) упродовж майже як півстоліття визначала основний орієнтир для ведення пропагандистського наступу компартійною номенклатурою: українська самостійність як ідея, українські націоналістичні сили як її оборонці, правлячі кола “буржуазних країн” як союзники українських націоналістів. Головний тактичний прийом, застосований радянською пропагандою, полягав у дискредитації самостійницької ідеї та її носіїв, що мало досягатися через викриття “кривавих злочинів” і цілковитого “морального виродження” націоналістів.

Ідеологічні кампанії проти “УБН” в різний час були розраховані на вирішення комплексу практичних завдань: з їхньою допомогою компартійна номенклатура намагалась усунути зі сфери публічного життя в УРСР своїх політичних опонентів – націоналістичні партії, групи та їхніх лідерів; завоювати маси, сформувавши стійку відразу до націоналізму, найперше в молодого покоління українців; розкручувати маховик “холодної війни”, звинувачуючи уряди західних країн у потуранні та пособництві українській націоналістичній еміграції; створити заслін проникненню в Україну антикомуністичних ідей із сусідніх до неї країн “народної демократії”.

Задля реалізації цих планів були задіяні різноманітні структури: партійні комітети, комсомол, держбезпека, преса, радіо, школа, вищі навчальні заклади, місцеві органи влади, громадські організації, наукові установи. З'явився великий пласт псевдонаукової літератури та політичної публіцистики, який до сьогодні становить безальтернативний дискурс проблеми “УБН” і продовжує живити викривальний пафос послідовників її “ідеолога” Дмитра Мануїльського¹.

На зламі ХХ–ХХІ ст. українська історична наука збагатилася десятками й сотнями досліджень, у тому числі дисертаційних і монографічних, тисячами інших публікацій, в яких відображено український національно-визвольний рух 40–80-х років ХХ ст., зокрема збройне протистояння національних і радянських формувань в західних областях України. Водночас, дослідження і публікації, які б вирішували проблему започаткування, технології розкручування, наслідків ідеологічних кампаній щодо викриття “УБН” як історичного явища, характерного для післявоєнної української радянської дійсності, відсутні в сучасній українській історіографії. Фактично ця проблема віддана істориками політичній публіцистиці, яка продовжує експлуатувати минулі ідеологічні міфи. Власне, відсутністю сучасного історіографічного дискурсу проблеми “УБН” й зумовлена *актуальність нашої статті*.

Джерельна основа статті складається з документів Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Архіву управління Служби безпеки України в Рівненській області, ряду опублікованих документальних збірок. Як джерела використані матеріали періодичних видань, що виходили в УРСР і твори радянських публіцистів і письменників.

Метою статті є розгляд складових, специфіки, технології викривальних ідеологічних кампаній, спрямованих проти “УБН” з боку номенклатури КПУ-КДБ, на прикладі села Дермань Рівненської області. Вибір об'єкта розгляду зумовлений предметом (суб'єктом) дослідження, тобто використанням натхненниками ідеологічних кампаній супроти “УБН” топоніма “Дермань” як знакового в цьому контексті (історія з “германськими криницями” стала “символом віри” для всіх поборників “буржуазного націоналізму”). Зважаючи на особливості свого національно-культурного й суспільно-політичного розвитку, Дермань був приречений перетворитись на об'єкт для проведення владою життєво необхідного їй соціального експерименту шляхом конструювання нової історичної ідентичності села.

* * *

Отже, чому саме Дермань виявився в епіцентрі ідеологічної боротьби, яку провадила влада проти “УБН”?

Якщо не вичерпну, то суттєву відповідь на це питання ми знайшли в “Довідці на села Устенське 1 і 2 Мізоцького району Рівненської області”, підготовленої

¹ Див. Мануїльський Д. Українсько-німецькі націоналісти на службі у фашистської Німеччини / Д. Мануїльський. Київ, 1946.

15 червня 1950 р. заступником начальника відділу 2-Н УМДБ Рівненської області майором Н. Журавльовим. У 1957 р. оригінал довідки знаходився в Мізоцькому райапараті УКДБ і, очевидно, слугував для його працівників практичним керівництвом в оперативній роботі. Згаданий документ достатньо промовистий для того, щоб цитувати його дослівно:

Села Устенське 1 і 2, які раніше мали назву Дермань, Мізоцького району до останнього часу є найбільш ураженими бандоунівським підпіллям в Рівненській області (тут і далі курсив наш – авт.). Ці села є суміжними.

У названих селах нараховується до 1000 селянських господарств, які в своїй більшості є середняцькими. В селі Устенське 2 є жіночий монастир*, за Польщі була українська гімназія, а з возз'єднанням Західних областей України з УРСР на базі гімназії створена середня школа.

Наявність гімназії в селі Дермань за Польщі, де серед учнів проводилась велика виховна робота в дусі українського націоналізму, дала значну кількість інтелігенції з числа місцевих жителів, багато з яких стали активними учасниками ОУН.

У перший період окупації німцями території України, коли діяльність ОУН набула широкого розгортання, багато жителів сіл Устенське 1 і 2, в тому числі й місцева інтелігенція, пішли в бандитські формування ОУН-УПА, де зайняли керівне становище.

З сіл Устенське 1 і 2 в різний час, за далеко неповними даними, починаючи з 1941 року, пішло в підпілля ОУН і банди УПА понад 600 чол., в тому числі: з села Устенське 1 – до 300 чоловік і з Устенське 2 – 350 чоловік.

З числа жителів сіл Устенське 1 і 2 була велика кількість керівників оунівського підпілля.

В селі Устенське 2 в 1941 році** тривалий час знаходився член Головного “проводу” ОУН – Кук під кличкою “Леміш”, а також систематично там знаходились т.зв. зам. командуючого південної групи УПА під кличкою “Докс”, ліквідований в 1944 році***. Останній був одружений з місцевою жителькою Шавронською Лідією Гаврилівною (арештована), і т.зв. командир дивізії УПА під назвою “Холодний Яр” – “Ясен” (вбитий в кінці 1944 року)****.

В селах Устенське 1 і 2 і в прилеглих до них Верхівському й Бушчанському лісах в 1944 і 1945 роках дислокувались крупні бандитські формування УПА – дивізії “Холодний Яр” та ін., учасникам яких жителі названих сіл надавали всебічну допомогу.

В результаті проведених заходів з розгрому бандформувань УПА і оунівського підпілля, дислокованих у районі сіл Устенське 1 і 2 і прилеглих до останніх лісах, з 1944 року до 1950 р. ліквідовано понад 700 активних учасників ОУН-УПА.

За цей же час бандитами здійснено цілий ряд зухвалих проявів по селах Устенське

* До 1946 р. монастир був чоловічим.

** Тут, очевидно, описка; насправді йдеться про 1944 р.

*** Семен Котик, уродженець с. Дермань Другий, загинув у грудні 1945 р. в с. Буша Мізоцького району.

**** Йдеться про командира з'єднання УПА “Холодний Яр” Миколу Свистуна

1 і 2, в результаті яких *вбито до 200 чоловік з числа партійно-радянського і сільського активу, військовослужбовців і місцевих жителів, які лояльно ставились до Радянської влади; знищено 2 будівлі сільрад, молочний пункт, неодноразово здійснювались напади на сільради і зазнавали пограбування сільські кооперативи*².

Наголосимо головний месидж процитованого документа: кількість і якість оунівських і упівських кадрів у Дермані – найвища в області, плюс всебічна допомога їм з боку місцевого населення. Імперативний випадок для проведення “соціальної хірургії”: всі покази “суспільної хвороби” наявні, стан суб’єкта такий, що без “хірургічного втручання” просто не обійтись

У 1946 р. компартійна влада вирішила, що нова історія села має розпочатися з нової назви, перейменувавши Дермань в Устенське. Перейменування мало дати множинний ефект, усунувши з вербального дискурсу небажані для компартійних функціонерів асоціації з Дерманським монастирем, націоналістичним підпіллям і творчістю уродженця Дерманя Уласа Самчука. Попри задум авторів, ефект перейменування не спрацював, оскільки в побуті дерманці вперто продовжували триматися попередньої назви.

Упродовж другої половини 1940-х – першої половини 1950-х рр. в Дермані-Устенському і навколишніх селах розпочалось будівництво “нового радянського життя”, яке йшло поруч із “зачисткою” терену від підпілля ОУН. З метою забезпечення належного ідеологічного впливу на місцеву молодь у 1947 р. директором Устенської середньої школи призначений Андрій Демченко, випускник Харківського інституту соціального виховання³.

Новий директор негайно взявся до справи. На будівлі школи з’явилися п’ятикутна зірка і гасло “Хай живе партія!”⁴. Впродовж двох років зі школи звільнено всіх учителів, які працювали там з довоєнних чи окупаційних часів. З метою демонстрації учням переваг соціалістичного способу життя А. Демченко організував декілька екскурсійних поїздок старшокласників до Києва. У школі створено піонерську дружину імені Олександра Матросова, яку очолила Євгенія Шавронська⁵.

Складніше виявилось утворити шкільну комсомольську організацію – учні-старшокласники вперто не бажали до неї вступати. Навесні 1950 р. за відмову стати членами ВЛКСМ зі школи виключено 24 учні 8–10-х класів (з формулюванням “за порушення трудової дисципліни” та “як недисципліновані і

² Архів управління Служби безпеки України в Рівненській області (далі – Архів управління СБУ РО), спр. 19120 (Архівно-слідча справа Шевчука Василя Сидоровича), т. 1, арк. 16–17.

³ *Єфімчук Ф.* Нариси історії дерманських шкіл: до 400-ліття дерманської школи та друкарні / Ф. Єфімчук. Рівне, 2002. С. 54.

⁴ Зірка. Київ. 1951. 10 травня.

⁵ Перемога. Мізоч. 1952. 14 лютого.

політично ненадійні”). Коли й це не вплинуло, восени 1950 р. було розформовано випускний 10-й клас (у 1951 р. в Дерманській школі випуску не було, окремим з виключених учнів удалося здобути атестат у райцентрі Мізоч)⁶.

Водночас, намагання місцевої компартноменклатури привнести в життя Дерманя нові форми соціалістичного господарювання і співжиття до кінця 1940-х років бажаних результатів не дали. З матеріалів комісії ЦК КП(б)У на чолі з секретарем ЦК К. Литвином, яка фронтально вивчала ситуацію в Рівненській області після усунення восени 1949 р. з посади секретаря обкому КП(б)У В. Бегми, впливає, що на початку 1950 р. колгосп імені Шевченка існував лише в Устенському Першому. Він був створений 19 січня 1949 р. і об'єднував 60 з 509 селянських господарств (11, 7%). У доповідній записці першому секретареві ЦК КП(б)У Л. Мельникову К. Литвин зазначив: “Головою колгоспу працює 63-х річний старий Рудий Кіндрат, який у часи панської Польщі був старостою в цьому ж селі. Робота в колгоспі запущена, трудова дисципліна низька, худоба на зиму не забезпечена кормами. Прийом у колгосп нових членів відсутній”. В Устенському Другому колгоспу взагалі не було⁷.

Паралельно із зусиллями компартійного керівництва щодо перевиховання молоді й нав'язування селянам нових форм господарювання здійснювалась “зачистка” села оперативними підрозділами МДБ. У 1949–1950 рр. у приміщенні медпункту с. Дермань базувалась оперативна група МДБ УРСР, до якої входили працівник УМДБ Київської області Ворона, працівник УМДБ Вінницької області Ятченко, працівник МДБ УРСР, учасник багатьох спецоперацій органів радянської держбезпеки Святогоров та ін. Разом із прикріпленими солдатами внутрішніх військ, діючи, як правило, в нічний час, опергрупа проводила роботу з виявлення оунівського підпілля в селі Дермань та інших селах Мізоцького району. Опергрупа затримала групу дерманської молоді (7 чоловік), яких звинуватили у поширенні в селі протягом 1948–1950 рр. антирадянських листівок, вивішуванні синьо-жовтого прапора, підготовці терористичних актів. Згодом ці юнаки були ув'язнені на різні терміни – від 10 до 25 років

Попри зусилля номенклатури КПУ і КДБ, до середини 1950-х їй не вдалося “ідеологічно завоювати” Дермань-Устенське. Докази знаходимо в Г. Саннікова, який брав участь у здійсненні органами КДБ агентурної розробки І. Довбенка (“Мисливця”), уродженця Дерманя, охоронця Рівненського окружного провідника ОУН А. Маєвського (“Уліяна”). У березні–травні 1956 р. спецгрупа центрального апарату КДБ у Києві провела “вилазки” по колишніх зв'язках І. Довбенка–”Мисливця” селами Рівненщини з метою пошуків йому молодого напарника для здійснення кур'єрської місії на Захід⁸.

⁶ *Сфімчук Ф.* Нариси історії дерманських шкіл... С. 55–56.

⁷ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ), ф. 1 (Центральний Комітет КПУ), оп. 24, спр. 4, арк. 68.

⁸ *Санников Г. З.* Операція “Рейд”, или История одной любви: Спецслужбы в борьбе за Украину (1946–1956) / Г. Санников. Москва, 2007. С. 275.

Г. Санніков, який у 1950-х рр. забезпечував оперативне прикриття “Мисливця”, претендує у своїх спогадах на досить ретельний, навіть проникливий аналіз тодішньої західноукраїнської дійсності:

Незабаром з’ясувалося, що від бажаючих піти разом з “Мисливцем” на Захід не було, як мовиться, відбою. Він зустрівся з десятками молодих хлопців, з яких ми вибрали декілька “кандидатів” на роль напарника–кур’єра. На час описуваних подій їм було по 20 та більше років. Вони відучилися в радянській школі на своїй рідній українській, багато з них стали комсомольцями. Деякі мали середню освіту, планували навчання у вузах. Майже всі пройшли службу в Радянській армії. Чесно і добросовісно працювали в колгоспах. [...] І все ж десь щось ми прогледіли, десь і щось не врахували, недопрацювали, якщо навіть така молодь, як мовиться, краша на селі, комсомольці, що пройшли армійську службу, все ще тяжіли до оунівського підпілля, все ще заражені націоналістичною ідеологією “незалежної” України. Й найнеприємніше, чого я ніяк не міг зрозуміти: *ні один з тих, з ким обговорював тему відходу на Захід “Мисливець”, наш агент Андрій, не повідомив, не доніс про це. Ні одного сигналу! Саме це вразило мене і моїх товаришів* (виділення наше. – А. Ж.)⁹.

У 1956 р. західноукраїнська компартійна номенклатура опинилась перед викликом, від адекватної відповіді на який, по суті, залежало успішне завершення процесів радянзації в цьому регіоні, а значить її подальша доля. Внаслідок звільнення з таборів, відбулося масове повернення до попереднього місця проживання засуджених за націоналістичну і антирадянську діяльність. Усього в області Західної України повернулося до 100 тис. осіб.

Таким чином, на початок 1957 р. сформувався комплекс причин, які вимагали від рівненської компартійної номенклатури вжиття негайних дієвих засобів для нормалізації суспільно-політичної ситуації в області. Тоді й був запущений маховик потужної пропагандистської кампанії під назвою “Дерманська трагедія”.

Як зазначено в акті, складеному 10 березня 1957 р. й підписаному головою Устенської Другої сільської ради, головним лікарем Устенської сільської лікарської дільниці, головою і парторгом місцевого колгоспу, вісьмома посадовцями МВС, КДБ, прокуратури обласного і районного рівнів, двома депутатами сільради і одним вчителем, 6–8 березня того ж року, під час очищення селянами колодязя на кутку Нагорянці, на глибині 60 метрів було виявлено 16 людських черепів і фрагменти скелетів, окремі з яких були нібито опізнані місцевими жителями як “рештки жертв оунівського терору”. В акті йдеться про жорстокість убивць, наводяться псевдоніми керівників оунівських банд, які нібито діяли в селі та вчиняли подібні розправи. Зазначено, що людські рештки в трьох трунах поховані 10 березня 1957 р. на сільському цвинтарі в присутності трьох тисяч людей, траурна процесія “перетворилась у демонстрацію нечуваної ненависті” до дій українських націоналістів¹⁰.

⁹ Санніков Г. З. Операція “Рейд”... С. 279.

¹⁰ Архів управління СБУ РО, спр. 19120, т. 1, арк. 19–22.

Водночас, акт не засвідчувався підписом жодного селянина, що брав участь в очищенні криниці, як також будь-кого із судмедекспертів чи експертів-криміналістів. Натомість, у ролі таких експертів виступили головний лікар Устенської сільської лікарської дільниці Хрипка і медсестра Хомич, які склали 8 березня 1957 р. акт про обстеження людських решток, піднятих з колодязя¹¹. Постанови про затвердження Хрипка і Хомич в якості експертів у матеріалах слідства і судового розгляду в справі про “дерманську трагедію” немає. Навпаки, саме складений ними акт став однією з підстав для початку провадження слідства.

Дивує й оперативність, з якою були проведені розкопки і поховання: впродовж п’яти (!) днів знайдені й підняті людські рештки, обстежено та ідентифіковано, організовано і проведено їх перезахоронення за участі представників обласного й районного компартійного керівництва, журналістів республіканських і місцевих видань, письменників, трьох тисяч мешканців з навколишніх сіл. Усе це виглядає як наперед спланована і ретельно підготовлена акція.

Негайно була розпочата й пропагандистська атака на ОУН і УПА. Про викритий злочин “українських буржуазних націоналістів” в Устенському Другому – криницю зі знайденими рештками сім’ї Довбенків та ін. (всього – 16 осіб) – вже в день перепоховання цих решток розповіла районна газета “Перемога”. У публікації йшлося, що впродовж 1944–1949 рр. у селі оунівці вбили понад “450 селян, вчителів, лікарів, жінок, стариків і немовлят”¹².

13 березня 1957 р. розлогий нарис під назвою “Це більше не повториться” з’явився в обласній компартійній газеті “Червоний прапор”. У ньому повторювалася цифра оунівських жертв у Дермані – понад 450 чоловік, і вказувалися конкретні винуватці злочинів – комендант боївки СБ Сергій Турчин і надрайонний провідник ОУН Василь Тибенко. Автор статті А. Свистун чітко зазначив причини розгортання кампанії проти “УБН”, наголосивши: “Оунівці [...] заворушилися були, підняли нікчемні свої голови в дні, коли західні імперіалісти організували фашистський терористичний закат в Угорщині і здійснили інтервенцію в Єгипті”¹³. Далі подавалася ідеологічна настанова для загалу в формі більшовицького закляття проти “УБН”: “Народ не забув і ніколи не забуде про те горе, яке несли покидьки без Батьківщини українському народу, віками проклинатиме він тих, хто вогнем і кров’ю перешкоджав приходу нового, хто в часи панування шляхетської Польщі отрутою наклепів, а в роки тимчасової німецької окупації – вогнем і мечем намагався вбити в західноукраїнських трудящих любов до Радянської держави, до великого російського народу, прагнення до нового соціалістичного життя”¹⁴.

¹¹ Архів управління СБУ РО, спр. 19120, т. 1, арк. 23–24.

¹² Конончук І. Народ обвинувачує // Перемога. Мізоч. 1957. 10 березня.

¹³ Свистун А. Це більше не повториться // Червоний прапор. Рівне. 1957. 13 березня.

¹⁴ Там само.

Керівництво рівненського обкому КПУ і управління КДБ тепер мало чим рапортували перед ЦК. Повідомлення про події в с. Устенське Друге секретар Рівненського обкому КПУ А. Денисенко скерував секретареві ЦК КПУ О. Кириченку. В ньому констатовалося, що вказане село “під час німецької окупації і в перші роки після визволення його від окупантів Радянською Армією було одним з центрів українських буржуазних націоналістів”. Під час розчищення однієї з криниць виявлено “останки приблизно 16 чоловік”, “по прикметах” впізнано 2 чол., вбитих у 1944 р., “розслідуванням встановлено 8 осіб бувших мешканців села, які були вбиті і закинуті в цю криницю”. Всього в селі в 1944–1948 рр. “оунівськими бандитами замучено і вбито понад 450 чол.”¹⁵. Зауважимо, що розслідування “Дерманської трагедії” розпочалося лише у квітні 1957 р. До того ж, у згаданій публікації в “Червоному прапорі” її віднесли не до 1944–1948 рр., а до 1944–1949 рр.

Інформація начальника УКДБ при Раді Міністрів УРСР у Рівненській області П. Арнаутенка секретареві ЦК КПУ О. Кириченку від 14 березня 1957 р. висвітлювала “реагування населення у зв’язку з похоронами решток жертв бандитського терору в селі Устенське II, Мізоцького району”. Достовірність фактів, викладених у цій інформації, вже ставилась під сумнів в історичній літературі¹⁶, тому ми теж уважніше зупинимося на її змісті.

Начальник УКДБ повідомляв, що шляхом перелюстрації кореспонденції “отримано матеріали про позитивне реагування населення з нагоди похорон решток жертв, які загинули від рук українських націоналістів”. На підтвердження цього цитувалися уривки з чотирьох листів жителів села. Однак троє з них не були мешканцями Дерманя, а ще один чомусь “переплутав” імена та прізвища виступаючих, в результаті чого з Євгенії Шавронської та Володимира Шепельчука вийшла така собі “Євгенія Шепельчук”, під час промови якої “люди так кричали, що в небі було чути, й вона сама також плакала, розповідала і про вбивство нашого Колі і своїх сестер”. Інший автор нібито писав, що “дуже добре ховали, грав духовий оркестр, а тих, хто кидав до колодязя, забрали й арештували і вивезли, ви самі будете читати в газетах про це і в кіно будете дивитись”. Ще інший автор повідомляв, що “на цій трагедії був якийсь письменник з Києва, напевно, буде писати книгу”. Такі “обмовки” про майбутні арешти винуватців, публікації в газетах і книгах та кінозйомки мали, на нашу думку, прозондувати реакцію ЦК КПУ на сценарій наступних кроків режисерів кампанії.

Окрім того, від голови сільради співробітники КДБ довідалися, що незадоволеним траурною процесією виявився лише священик Афіноген Павлюк, який “заявив, що рештки трупів треба було поховати за церковним обрядом”. Оперативникам КДБ місцеві жителі назвали ряд імен мешканців села,

¹⁵ ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 24, спр. 4532, арк. 5–7.

¹⁶ Гончарук Г. И., Нагайцев А. Е. Расправа: Украинское повстанчество в советских документах 1954–1964 годов: Монография. Ч. 2. / Г. Гончарук, А. Нагайцев. Одесса, 2006. С. 152.

“запідозрених у вбивстві радянських громадян”. Серед названих в інформації П. Арнаутенка таких осіб знаходимо двох із тих, хто згодом постане перед судом – Василя Шевчука й Івана Бухальського. При цьому останнього побатькові вказано як Наумовича, хоча насправді він був Романовичем, помилка ж вкралася під час його першого арешту і слідства, про що односельчани навряд чи могли знати. Окремі мешканці вимагали від влади “жорстокіших мір”, “виявляли прагнення особисто розправитися з активними учасниками банди ОУН”, а звинувачення і погрози одного з них дослівно (!) збігаються із записаним згодом за ним на слідстві та суді.

Незабаром статті про “Дерманську трагедію” вийшли у львівській “Вільній Україні”¹⁷ і київській “Правді України”¹⁸. Остання зменшила кількість “оунівських жертв” у Дермані до 400 громадян, водночас розширивши хронологічні рамки їх здійснення до 1942–1949 рр.

Упродовж квітня–серпня 1957 р. УКДБ при Раді Міністрів УРСР по Рівненській області провело розслідування справи про “дерманські криниці” та віднайшло “винних” у масовому знищенні людей. Зважаючи на вагу і розголос справи, слідчі мали працювати водночас оперативно й обачно. Найкраще на роль головних підсудних годилися б останній головнокомандувач УПА Василь Кук і керівник проводу ОУН на ПЗУЗ Василь Галаса, які в 1953–1954 рр. потрапили до рук органів МДБ і, до того ж, були безпосередньо пов’язані з Дерманем. Однак, їх як можливих підслідних навіть не розглядали, очевидно через потребу подальшого оперативного використання і ризикованість виведення на публічний судовий процес фігур такого рівня.

Аналогічні, на нашу думку, міркування змусили керівництво й слідчий апарат УКДБ відмовитися від використання в ході розслідування й слухань у суді двох оунівських керівників середньої ланки, які вийшли з підпілля з повинною в 1944 р., викривши організаційну мережу в Дермані. Внаслідок цього, як подавав нарком внутрішніх справ УРСР Василь Рясной Лаврентію Берії, 13–15 листопада 1944 р. органами НКВС і внутрішніми військами проведено операцію, під час якої в Дермані вбито 99 і заарештовано 145 чоловік. Обидва колишні оунівські функціонери згодом закінчили львівські вищі навчальні заклади – університет і медінститут: у 1957 р. один працював викладачем в університеті, інший був лікарем у Дрогобичі. Вочевидь, слідство спочатку відводило їм якусь роль у справі, тому обом надіслали виклик на допит. Проте незабаром пріоритети слідства змінилися і у справі з’явилися дві подиву гідні відписки: в одній йшлося, що в адресному бюро міліції м. Львова потрібний адресат не значиться¹⁹; в

¹⁷ Мельничук Ю. Дерманська трагедія // Вільна Україна. Львів. 1957. 25, 26 березня.

¹⁸ Правда України. Київ. 1957. 20 березня, 24 жовтня.

¹⁹ Архів управління СБУ РО, спр. 435 (Архівно-слідча справа Дрозда Венедикта Дем’яновича і Кальчука Василя Івановича), т. 3, арк. 374.

іншій повідомлялося, що адресат відбув з Дрогобича із сім'єю у відпустку і його місцеперебування наразі невідоме²⁰. УКДБ готувало арешти також інших жителів Дерманя, зокрема Івана Кальчука²¹, однак з якихось міркувань їх не провели.

Зрештою, на роль підсудних були знайдені "призначені" Василь Шевчук, Василь Кальчук, Венедикт Дрозд і Іван Бухальський. Вибір слідчих УКДБ можна розцінити як випадковий і не випадковий водночас. Випадковий, бо визначений склад злочину і вага справи передбачали притягнення до відповідальності зовсім не рядових виконавців, та де їх було взяти – переважна більшість вже не жила, а інші були далеко. Тому слідство було змушене задовольнитися тими, хто виявився близько. Після прочитання дев'яти томної слідчої справи виникає стійке переконання, що якби В. Шевчук, В. Кальчук, В. Дрозд, І. Бухальський навесні 1957 р. не перебували в селі, звинуватили б інших, хто знайшовся б поруч. Однак зовсім випадковим вибір назвати не можна. Кожному зі звинувачених було відведено свою роль у схемі "злочинної групи", сконструйованої слідством: есбіст В. Шевчук, пропагандист В. Кальчук, рядові виконавці В. Дрозд та І. Бухальський, усі уродженці Дерманя.

Василь Шевчук у 1945–1947 рр. перебував у місцевій боївці СБ. У липні 1947 р. з'явився з повинною до Мізоцького РВ МДБ, після чого три роки мешкав у селі, вступив до колгоспу, пізніше виїхав до Сталіно (нині Донецьк), повернувся, працював на цементному заводі в Здолбунові, згодом в Бушанському лісництві, на момент арешту – робітник будівельної бригади в колгоспі с. Устенське Друге²². Зрозуміло, що весь цей час знаходився під контролем органів МДБ-КДБ й змушений був співпрацювати з ними. Важлива деталь: рідний брат В. Шевчука – Йосип – упродовж передвоєнних, воєнних і перших післявоєнних років учителював у Дерманській школі, звідки його звільнив директор А. Демченко (Йосип Шевчук помер ще перед 1957 р.).

Василь Кальчук у 1944 р. належав до пропагандистської ланки крайового проводу ОУН, що діяла під керівництвом функціонера, який згодом опинився на викладацькій роботі в Львівському університеті. В березні 1945 р. В. Кальчук з'явився з повинною, через рік, "будучи секретним співробітником органів МДБ", "знову пішов на нелегальне становище"²³. Легалізувався у серпні 1947 р. Згодом, у листі до Генерального прокурора СРСР В. Кальчук визнав: "Мені дозволяли робити все (тобто антирадянські дії), щоб тільки викрити підпілля націоналістів"²⁴. Нове керівництво Мізоцького РВ МДБ запідозрило В. Кальчука

²⁰ Там само. Арк. 376.

²¹ Архів управління СБУ РО, спр. П-12329 (Архівно-слідча справа Кальчука Івана Хомича), арк. 29.

²² *Детальніше див.:* Архів управління СБУ РО, спр. 19120, т. 1.

²³ Архів управління СБУ РО, спр. 435, т. 1, арк. 83, 128.

²⁴ Там само. Арк. 132 зв.

в нещирості; у 1949 р. його заарештували і за вироком Особливої наради ув'язнили на 10 років Виправно-трудовах таборів (ВТТ) “за участь в антирадянській націоналістичній банді”. Покарання відбував у Степлазі, в Джекказгані, звільнився в травні 1956 р.²⁵.

Венедикт Дрозд затриманий як вояк УПА в листопаді 1944 р. Військовим трибуналом військ НКВС Рівненської області засуджений до розстрілу, Військова колегія Верховного суду СРСР замінила розстріл на 25 років каторжних робіт. Покарання відбував на руднику в Джекказгані, в 1955 р. комісія Верховної Ради СРСР знизил термін покарання до 10 років. Звільнений у листопаді 1956 р., в лютому 1957 р. повернувся в Дермань²⁶.

Іван Бухальський затриманий у грудні 1944 р., звинувачений в приналежності до УПА, засуджений військовим трибуналом військ НКВС Рівненської області на 15 років каторжних робіт. У 1955 р. комісія Верховної Ради СРСР знизил термін покарання до 10 років. Звільнений із Севвостлагу в березні 1956 р., тоді ж почав оскаржувати свій вирок²⁷.

Долі В. Дрозда та І. Бухальського виявилися подібними не тільки обставинами першого арешту й ув'язнення. На лаву підсудних у 1957 р. їх привели загострене почуття справедливості й незговірливість з місцевою владою. І. Бухальський, окрім протестів на адресу Верховної Ради й прокуратури СРСР, “завинив” перед головою колгоспу, якого підлітком, під час війни, відлупцював по-сусідськи за небезпечні забави з вибухівкою²⁸. В. Дрозд наважився після повернення в село звернутися до голови сільради з вимогою “звільнити його колишнє обійстя від житлової забудови”, оскільки він на цьому місці хотів “проводити розкопку раніше схованого майна”, що було розцінено як погрозу і злісне порушення громадського спокою²⁹.

Якщо узагальнити, то слідчі мали справу з двома колишніми низовими функціонерами ОУН, які стали секретними співробітниками МДБ, та ще з двома людьми, затриманими й засудженими підчас повальних арештів і розправ 1944 р., які відтоді в селі були відсутні. Проте це аж ніяк не вплинуло на результат роботи слідства – поспіхом, впродовж квітня–серпня 1957 р., “докази” вини заарештованих були зібрані та запротокольовані. Звинувачувальний висновок всуціль опирався на суб'єктивні покази односельців підслідних, які, отримавши виразне застереження від влади, всіляко намагалися відвести від себе підозру в нелояльності – вигадками, обмовами, відмовчуванням. Як видається, село поринуло в страх, підозрілість і недовіру більші, ніж це було в 1940-х роках.

²⁵ *Детальніше див.:* Архів управління СБУ РО, спр. 435, т. 1.

²⁶ *Детальніше див.:* Архів управління СБУ РО, спр. 435, т. 3.

²⁷ Архів управління СБУ РО, спр. 436 (Архівно-слідча справа Бухальського Івана Романовича), т. 1.

²⁸ Там само. Т. 3, арк. 252.

²⁹ Архів управління СБУ РО, спр. 435, т. 3, арк. 444.

Виїзна сесія Рівненського обласного суду під головуванням А. Симонця, яка засідала у Мізочі 28 серпня – 10 вересня 1957 р., розглянула справу “активних учасників банди ОУН” Дрозда В. Д., Кальчука В. І., Бухальського І. Р., Шевчука В. С., які “протягом 1942–1949 рр. в сс. Устенське І і Устенське ІІ закатували 400 громадян, 28 солдатів і офіцерів Радянської Армії”, заслухавши 120 свідків обвинувачення, але ні одного свідка оборони чи експерта.

Промовистими щодо характеру судового розгляду є покази свідків у справі В. Шевчука. Жодного епізоду, пов’язаного з вбивствами, які він ніби особисто здійснював, судом, по суті, доведено не було. Єдиним доказом його участі в цих вбивствах стали суперечливі й плутані покази свідків, які доводилися близькими родичами вбитих. Один з них показав про зустріч з В. Шевчуком: “У 1946 році, після демобілізації, до мене до хати приходив Шевчук і говорив: не бійся, я український повстанець. Казав, що треба боротися за самостійну Україну. Хотів помінятися зі мною годинником, я не захотів, і на цьому ми розійшлися”. Далі, без будь-якого переходу, цей же свідок продовжував: “Я хочу запитати підсудного Шевчука, де він дів мого батька, він же вдюшив мого рідного батька, а якщо не він, то нехай вкаже хто, можливо ходять вони на волі, то їх теж треба судити за те, що катували невинних людей”³⁰. Інший свідок заявив: “Шевчук приходив до хати, давав мені свою зброю і говорив: на зброю, забий мене, ти ж казав, що мене заб’єш. А потім каже, коли ти нам будеш робити, ти ж робиш Сталіну”³¹. Висунуті звинувачення у вбивствах В. Шевчук заперечив, сказавши: “Я ходив до людей, їв у них, брали хліб, худобу, але брали по просьбі. Чому зараз всі свідки так говорять, я не знаю”³².

Виїзна сесія обласного суду обрала всім звинуваченим найвищу міру покарання – розстріл. Із проханням ухвалити саме такий вирок звернулися до суду “громадяни села Устенське”, які представляли правління колгоспу, комсомольську організацію, вчительський колектив, депутатів сільради³³. 19 вересня 1957 р. районна газета “Перемога” повідомила про завершення суду, поспішивши додати, що “вирок виконано”³⁴. Насправді ухвала обласного суду на той час перебувала на розгляді в судовій колегії Верховного Суду УРСР, яка залишила її в силі. 30 січня 1958 р. Президія Верховної Ради УРСР прийняла постанову про відхилення клопотання засуджених про помилування. Вирок щодо В. Шевчука і І. Бухальського виконано 11 лютого 1958 р.³⁵, щодо В. Кальчука і В. Дрозда – 18 лютого 1958 р. в Києві³⁶.

³⁰ Архів управління СБУ РО, спр. 19120, т. 3, арк. 275 зв.

³¹ Там само. Арк. 288.

³² Там само. Арк. 298.

³³ Архів управління СБУ РО, спр. 436, т. 2, арк. 241–243.

³⁴ Сидорук ІІ. Викидні української землі // Перемога. Мізоч. 1957. 19 вересня.

³⁵ Архів управління СБУ РО, спр. 19120, т. 3, арк. 333–334.

³⁶ Архів управління СБУ РО, спр. 435, т. 3, арк. 480.

Додамо, що справа В. Кальчука і В. Дрозда за поданням заступника Генерального прокурора переглядалася 27 лютого 1998 р. пленумом Верховного Суду України під головуванням В. Бойка. Верховний Суд України скасував вирок Рівненського обласного суду і Верховного Суду УРСР 1957 р. у частині засудження їх за ст.ст. 54-1 а, 54-10 ч.2, 54-11 КК УРСР, а справу закрит за відсутністю в їх діях вказаних складів злочину. Водночас, звинувачення В. Кальчука і В. Дрозда за ст.54-8 (тероризм) було перекваліфіковане на ст. 56-17 (бандитизм) КК УРСР й вирішено “вважати їх засудженими до міри покарання, визначеної судом”³⁷. Маємо парадокс: всі політичні звинувачення, висунуті радянським правосуддям, з підсудних зняті, однак перекваліфікація складу інкримінованого їм злочину на звичайну кримінальну статтю цілковито закрила можливість для їх реабілітації як жертв політичних репресій. Не зрозуміло також, яким чином залишення обраної міри покарання узгоджується з тим, що в 1957 р. її було обрано за санкції Указу Президії Верховної Ради СРСР від 12 січня 1950 р. “Про застосування смертної кари до зрадників батьківщини, шпигунів, підричників-диверсантів”.

Кампанія з викриття злочинів “українських буржуазних націоналістів” і перезахоронення решток “жертв оунівського терору” була продовжена в Мізоцькому районі у 1958 р. Так, 3 серпня 1958 р. газета “Перемога” опублікувала статтю О. Демиденка “Народ проклинає мерзенних виродків – українських буржуазних націоналістів”. У ній повідомлялося про велелюдний похорон решток “жертв оунівських бандитів” із сіл Півче, Стара Мощаниця, Нова Мощаниця у райцентрі Мізоч. На траурному мітингові виступили голова Мізоцької райради О. Користін, секретар райкому КП(б)У Мандрик, дружина загиблого лейтенанта МДБ В. Студнева, завуч Старомощаницької семирічної школи Любименко, голова Старомощаницької сільради Клиновий, голова Новомощаницької сільради Павлюк, секретар райкому ЛКСМУ Харченко. Вони повідомили, що внаслідок терору ОУН в с. Півче загинуло 70 чол., в с. Стара Мощаниця – 100 чол., в с. Нова Мощаниця – 120 чол., а також назвали імена окремих “винуватців”³⁸.

3 жовтня 1958 р. газета “Перемога” проінформувала жителів району про те, що “терористів і вбивць покарано”: виїзна сесія обласного суду в Мізочі розглянула кримінальну справу щодо обвинувачення П. О. Мельника і М. А. Пилипчука зі Старої Мощаниці (їх імена фігурували в газетній публікації від 3 серпня), засудивши першого на 25, а другого на 10 років ув’язнення з подальшим обмеженням в правах на 5 років³⁹.

³⁷ Архів управління СБУ РО, спр. 435, т. 3, арк. 493–506.

³⁸ Демиденко О. Народ проклинає мерзенних виродків – українських буржуазних націоналістів // Перемога. Мізоч. 1958. 3 серпня.

³⁹ Перемога. Мізоч. 1958. 3 жовтня.

Пізніше начальник УКДБ при Раді Міністрів УРСР по Рівненській області П. Арнаутенко назвав підпорядкований йому підрозділ одним з першопрохідців у проведенні ідеологічних кампаній проти “УБН” і “реакційних церковників”. Задля їх розгортання рівненські чекісти, очевидно із відома вищих партійних інстанцій, реалізували своє “ноу-гау” – відкриті судові процеси, які фільмувалися документалістам⁴⁰. Не відзнятими на плівку виявилися лише перші процеси в Мізочі 1957–1958 рр. Проте вже в 1959 р. у кіножурналі “Радянська Україна” та окремими фільмами вийшли сюжети і стрічки кінодокументалістів – “Ось які вони, “мурашківці” (про діяльність релігійної секти “мурашківців” у с. Берестя Дубровицького району)⁴¹, “Про справи сектантські” (про п’ятидесятників с. Городок Рівненського району)⁴², “Народ звинувачує” (про судовий процес над колишніми вояками УПА в м. Червоноармійську)⁴³, “Піп з Голубно” (про судовий процес над священником з с. Голубно Березнівського району)⁴⁴, “Справа отця Памфілія” (про судовий процес над священником в с. Синів Гоцанського району)⁴⁵.

Досвід рівненської компартноменклатури досить швидко поширився в інших областях Західної України: в 1960 р. відзняті документальні фільми “Низівська трагедія” (про судовий процес в Белзі Сокальського району Львівської області над членами ОУН, які в 1943 р. “знищили” 200 жителів с. Низи Бузького району цієї ж області)⁴⁶, “Суд над ієговістами” (Закарпатська область)⁴⁷, “Суд над оунівцями” (про судовий процес над членами ОУН у м. Ковелі Волинської області)⁴⁸ та ін.

Загалом, як видно з доповідної записки відділу адміністративних органів ЦК КПУ “Про стан роботи органів державної безпеки Української РСР”, у Рівненській, Львівській, Станіславській, Волинській і Тернопільській областях у цей час було проведено 14 відкритих судових процесів над 51 “колишнім оунівським терористом”, з них 24 особи засуджені до вищої міри покарання. Зупинена нелегальна діяльність 150 церковно-сектантських груп, в яких брали участь понад 860 чоловік, з них близько 2000 чоловік “відійшли від релігії”⁴⁹.

⁴⁰ Арнаутенко П. Щит і меч революції // Червоний прапор. Рівне. 1967. 20 грудня.

⁴¹ Кінолітопис: анотований каталог кіножурналів, документальних фільмів і кіно- і телесюжетів (червень 1956 – 1965) / Упорядники: Л. Б. Пількевич, О. І. Селіфонов, Н. М. Слончак, Н. О. Топішко. Державний комітет архівів України, Центральний державний кінофотофоноархів України ім. Г. С. Пшеничного. Київ, 2003. С. 143.

⁴² Там само. С. 144.

⁴³ Там само. С. 174.

⁴⁴ Там само. С. 176.

⁴⁵ Там само. С. 177.

⁴⁶ Там само. С. 238.

⁴⁷ Там само. С. 245.

⁴⁸ Там само. С. 248.

⁴⁹ Літопис УПА. Нова серія. Т. 3. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України. 1943–1959. Київ–Торонто, 2001. С. 582.

В українській діаспорі розгорнута з 1957 р. в УРСР ідеологічна кампанія проти “УБН” отримала назву “чекістської пропаганди жахить”. На думку Л. Шанковського, вона включала звинувачення “бійців ОУН-УПА у підлому вислугуванні гітлерівським окупантам, а також у несамовитому садизмі: у мученні й катуванні людей, у киданні живих людей у палаючі хати, у розрізуванні людей на дві половини іржавими пилами, у вішанні дітей на піонерських галстуках, у заповнюванні трупами криниць тощо”. У всіх цих обвинуваченнях у “садизмі”, “мордах” і “жорстокостях” – “криниці” займали особливе місце. “Для людини, яка знає українське світовідчуження, – зазначав Л. Шанковський – мотив “криниць” у “чекістській пропаганді жахить” повністю зрозумілий. Московсько-советські пропагандисти, не без допомоги меншого українського брата, добре знають, що оспівана в українських піснях “криниця” з чистою, прозорою водою, – це для українського народу символ життя, символ святого і недоторканого. Отже советські “геббельси” стараються переконати український народ, що цей символ недоторканого життя “націоналістичні вовкулаки” з ОУН чи УПА зуміли перемінити на страхітливі братські могили”⁵⁰.

Таке міркування не позбавлене сенсу, особливо коли зважити на добре відомі керівництву УРСР факти використання криниць, як місць заховання своїх жертв, співробітниками органів МДБ, зокрема в Рівненській області. Наприклад, 31 грудня 1948 р. під час допиту в приміщенні Острожецького РВ МДБ, яким керував начальник РВ МДБ, сталося вбивство секретаря Терешівської сільської ради П. Романюка. Його обезголовлений труп вкинули в криницю, що знаходилась у колишній поміщицькій садибі Лядуховського (трупи кидали туди й раніше). За посередництва депутата ВР СРСР Г. Олійник, винуватці оформили фальшиву довідку про смерть вбитого. Факт набув розголосу через місяць, коли жінка П. Романюка знайшла в криниці та впізнала його тіло. Справа доповідалася секретарем Рівненського обкому КП(б)У В. Чучукалом, прокурорами Г. Кошарським і Р. Руденком секретарям ЦК М. Хрущову, Л. Мельникову, З. Сердюкові⁵¹. Винних покарали, однак скоріше через те, що цей випадок, як обурювався прокурор Г. Кошарський, “став відомий місцевому населенню, а факт заховання вбитих бандитів у колодязі” використовувався “для всяких антирадянських вигадок”⁵².

“Дерманська трагедія” набула надзвичайного розголосу завдяки зусиллям письменників, які побували на похороні 10 березня 1957 р. – головного редактора журналу “Жовтень”, органу Спілки письменників УРСР, що видавався у Львові, Юрія Мельничука і поета Дмитра Павличка.

⁵⁰ Шанковський Л. “Спогади Д. Шумука” у світлі фактів // Визвольний шлях. 1975 / Кн. 3. С. 330–331.

⁵¹ ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 23, спр. 5728, арк. 40–46.

⁵² Там само. Арк. 34.

Цикл віршів Д. Павличка “Убивці” написаний і опублікований незабаром після похорону в Дермані. Як зазначала районна газета “Перемога”, “під враженням баченого він написав цикл віршів, в яких викривав звиряче обличчя українських буржуазних націоналістів”⁵³. Цикл включав шістнадцять віршів (“На Волині, у Дермані сталося”, “Із криниць витягали побитих людей”, “Писав хлопчина вірші”, “Дівчина ішла по воду”, “Пили з криниці воду”, “Українці ми оба”, “О ви, “борці” за Україну!”, “Коли від Збруча по високі Бескиди”, “Ваша Україна – вілли”, “Між нами не лишень кордон”, “Це неправда, що за волю”, “Будеш Україно, довго пам’ятати”, “Ой у полі три криниченьки”, “Боялися плакати навіть”, “Плачуть на Волині”, “В могилі правда не згниє”)⁵⁴. Антинаціоналістичні викривальні інвективи, втілені в поетичних рядках Д. Павличка – “На Волині, у Дермані сталося / Із землі просочилася кров!..”; “...Як судитимуть Бандеру / За його вину тяжку / З Дермані покличуть свідків”; “Будеш, Україно, Довго пам’ятати / Виколені очі, Очі-зоряниці / Будеш пам’ятати Дерманські криниці” – до сьогодні використовуються на доказ злочинів ОУН⁵⁵.

Ю. Мельничук упродовж 1957 р. у різних виданнях видрукував цикл політичних памфлетів під загальною назвою “Дерманська трагедія” (“Королева волинських сіл”, “Криниця смерті”, “В останню путь”, “Над братською могилою”, “Тайвороння над монастирем”, “Оптимізм отця Афіногена”, “Суддя народний”)⁵⁶, вміщених згодом у численних збірках його політичної публіцистики⁵⁷. В передмові до однієї з книг Ю. Мельничука кількість “оунівських жертв” у Дермані виросла до 500 жителів, “між якими були старики й немовлята”⁵⁸.

В ідеологічну кампанію другої половини 1950-х рр. органічно вписалося закриття монастирів і церков, що розпочалося з 1958 р. В 1959 р. був закритий Крем’янецький жіночий монастир, а ігуменя й 53 черниці переселені в Корецьку обитель. Через рік закрили Свято-Троїцький Дерманський монастир, ігуменя й 45 сестер якого також переведені в Корецький монастир. Як один із приводів до цього влада використала хресний хід “леонтіївців” (на чолі релігійного угруповання

⁵³ Перемога. Мізоч. 1958. 12 січня.

⁵⁴ Павличко Д. Бистрина / Д. Павличко. Київ, 1959. Павличко Д. Пелюстки і леза. Вибрані поезії / Д. Павличко. Київ, 1964. Павличко Д. Вибрані твори. Т. 1 / Д. Павличко. Київ, 1979. С. 115–125.

⁵⁵ Дерманська трагедія // <http://novoross-73.livejournal.com/30880.html>. [11. 05. 2010].

⁵⁶ Мельничук Ю. Дерманська трагедія // Вільна Україна. Львів. 1957. 25, 26 березня. Мельничук Ю. Дерманська трагедія // Жовтень. Львів. 1957. № 5. С. 96–113.

⁵⁷ Мельничук Ю. Вибране. Памфлети, статті, літературні портрети / Ю. Мельничук. Київ, 1965. С. 210–226, 258–264. Мельничук Ю. Вирване серце / Ю. Мельничук. Київ, 1966. С. 9–39, 147–157. Мельничук Ю. Під чужим порогом / Ю. Мельничук. Київ, 1974. С. 128–165, 207–230. Мельничук Ю. Продай-душі / Ю. Мельничук. Львів, 1967. С. 39–69. Мельничук Ю. Сонцю світити вічно. Статті, памфлети, нариси / Ю. Мельничук. Київ, 1974. С. 50–73, 172–179, 215–237.

⁵⁸ Мельничук Ю. Плем’я упирів. Нариси, памфлети, фейлетони / Ю. Мельничук. Київ, 1963. С. 6.

стояв уродженець с. Нова Мощаниця Мізоцького району Леонтій Грицан) від Корця до Почаєва, під час якого, за твердженням радянської преси, здійснювалася антирадянська агітація – лунали заклики не підкорятися радянським законам, не працювати в колгоспах, не брати участь у виборах. Мало місце читання “снів” “пророка” та спілкування з віруючими біля Дерманського монастиря⁵⁹. Наприкінці квітня 1958 р. Рівненський обласний суд виніс вирок про позбавлення Леонтія Грицана волі на тривалий час⁶⁰.

Ідеологічна кампанія проти “УБН” набула стрункості та завершеності після того, коли були вказані “ідейні натхненники” оунівців, які вчинили “дерманську трагедію” та інші злочини – Улас Самчук і Степан Скрипник (митрополит Мстислав)⁶¹. Щоб затерти пам’ять про У. Самчука, радянські ідеологи створили міф про поета-комсомольця Миколу Максися, жертву оунівського терору в Дермані.⁶² Аналіз цього міфу потребує окремого розгляду⁶³. На протипагу Самчуковій трилогії “Волинь” Борис Харчук написав однойменну тетралогію, негайно розтиражовану київськими і московськими видавництвами⁶⁴. З нагоди її виходу У. Самчук в інтерв’ю радіо “Свобода” доречно зауважив, що “на цю справу треба б дивитися не конче як на бажання написати літературний твір, а скорше як на бажання заперечити мою “Волинь”. Це не так творчість, як пропаганда”⁶⁵.

Таврування У. Самчука радянською публіцистикою з часом набрало фантазмагоричних форм⁶⁶. У В. Микитася знаходимо, що “натхненні писанням Самчука, націоналістичні банди разом з гітлерівцями під час тимчасової окупації вчинили жорстоку розправу і звірства над непокірним мирним населенням,

⁵⁹ Тищенко І. Що криється під назвою “істинно-православна церква” або сектою “леонтіївців” // Перемога. Мізоч. 1958. 25 травня; 29 травня.

⁶⁰ Перемога. Мізоч. 1958. 17 грудня.

⁶¹ Мельничук Ю. Викидні української землі // Жовтень. Львів. 1957. С. 109–127.

⁶² Максись М. Живу і буду жити / М. Максись. Львів, 1970. Мельничук Ю. Поета розстріляли надвечір // Червоний прапор. Рівне. 1963. 12 червня. Мельничук Ю. Поета розстріляли надвечір // Жовтень. Львів. 1963. № 7.

⁶³ Див.: Жив’юк А. Анатомія міфу // Молодь України. Київ. 1995. 23 лютого. Надюк В. Ще раз про біографію Миколи Максися // Зміна. Рівне. 1990. 10 лютого.

⁶⁴ Харчук Б. Волинь. Роман. Кн. 1. / Б. Харчук. Київ, 1959. Харчук Б. Волинь. Роман. Кн. 2. / Б. Харчук Київ, 1961. Харчук Б. Волинь. Роман. Кн. 3. / Б. Харчук. Москва, 1966. Харчук Б. Волинь. Роман. Кн. 4. / Б. Харчук. Київ, 1966. Харчук Б. Волинь: Роман: Тетралогія. Кн. 1–2. / Б. Харчук Київ, 1988. Харчук Б. Волинь: Роман: Тетралогія. Кн. 3–4. / Б. Харчук. Київ, 1988.

⁶⁵ Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури НАН України, ф. 195 (Самчук У. О.), спр. 265, арк. 13.

⁶⁶ Войтович А. Виродки // Червоний прапор. Рівне. 1967. 14 листопада. Дрозюк В. Пам’яті не заслуговує // Шлях Ілліча. Здолбунів. 1988. 18 червня. Омельчук Ю. Змова / Ю. Омельчук. Львів, 1967. С. 27–51. Ті, що канули в п’тьму. Львів, 1964. С. 10–28. Харчук Б. Слово про Дермань / Б. Харчук. Київ, 1959. Харчук Б. Розстріляні ночі. Нариси / Б. Харчук. Київ, 1979. Цмокаленко Д. Сповідь людомора // Літературна Україна. Київ. 1965. 23 листопада.

втопивши понад 450 чоловік у криницях”. Тобто, тут уже українські повстанці діють у спілці з гітлерівцями, причому всіх жертв вони топлять у криницях⁶⁷.

Висновки, що вочевидь впливають зі здійсненої нами реконструкції, сформулюємо так: боротьба з “УБН” була життєво необхідною, іманентною складовою комуністичного режиму; ідеологічні кампанії проти “УБН” базувалися на класичних маніпулятивних технологіях; основні концепти цих кампаній продовжують слугувати інструментом для конструювання історичної пам’яті в українському суспільстві.

**TECHNOLOGIES AND IMPLICATIONS OF IDEOLOGICAL
CAMPAIGNS OF KPU AND KGB NOMENCLATURE AGAINST
UKRAINIAN BOURGEOIS NATIONALISM
(ON THE EXAMPLE OF DERMAN’ VILLAGE
IN RIVNE REGION)**

Andriy ZHYVJUK

Stepan Demjanchuk International Economic-Humanitarian University
the Chair of the Ukrainian History
4 Acad. S. Demjanchuk str., Rivne 33027, Ukraine

Ideological campaigns conducted by the nomenclature of the Communist Party of Ukraine and KGB against “Ukrainian bourgeois nationalism” (“UBN”) through disclosure of their technologies and implications are analyzed in the article on the example of Derman’ village. The conclusion that the struggle against “UBN” was vital, immanent component of the communist regime, and the concepts of this strife continue to serve as a tool for the construction of historical memory in Ukrainian society was done.

Key words: Communist nomenclature, ideological campaigns, “Ukrainian bourgeois nationalism”, Derman’, Rivne region.

⁶⁷ *Микитась В.* Заангажований фашизмом // Іудине поріддя: Збірка нарисів, оповідань, поезій. Київ, 1975. С. 268.

**ТЕХНОЛОГИЯ И ПОСЛЕДСТВИЯ ИДЕОЛОГИЧЕСКИХ
КАМПАНИЙ НОМЕНКЛАТУРЫ КПУ И КГБ
ОТНОСИТЕЛЬНО “УКРАИНСКОГО БУРЖУАЗНОГО
НАЦИОНАЛИЗМА” (НА ПРИМЕРЕ СЕЛА ДЕРМАНЬ
РОВЕНСКОЙ ОБЛАСТИ)**

Андрей ЖИВЮК

Международный экономическо-гуманитарный университет им. Степана Демьянчука
кафедра истории Украины
ул. акад. С. Демьянчука 4, Ровно 33027, Украина

На примере села Дермань в статье анализируются идеологические кампании (технологии и последствия), проводимые номенклатурой КПУ и КГБ относительно так называемого “украинского буржуазного национализма” (“УБН”). Сделан вывод, что борьба с “УБН” была жизненно необходимой, имманентной составляющей коммунистического режима, а ее концепты продолжают служить инструментом конструкции исторической памяти в украинском обществе.

Ключевые слова: компартийная номенклатура, идеологические кампании, украинский буржуазный национализм, Дермань, Ровенская область.

Стаття надійшла до редколегії 20. 01. 2011 р.

Прийнята до друку 16. 05. 2011 р.